

ALICJA KAŻMIERAK

Media Tatarów krymskich – historia rozwoju, struktura, rola

Media of Crimean Tatars – the history of development, structure, role

ABSTRAKT

W artykule przedstawiono rys historyczny oraz czynniki determinujące rozwój współczesnych mediów Tatarów krymskich. Intensywny rozwój w pierwszej kolejności prasy, a później innych mediów masowych nastąpił w latach 90. XX w. po repatriacji Tatarów na Półwysep Krymski, czemu sprzyjały także przemiany społeczno-polityczne na Ukrainie.

Głównym forum prezentacji ich żądań i postulatów politycznych, uwypuklenia tzw. *problemu krymskotatarskiego* są przede wszystkim prasa i media elektroniczne. Współczesne środki masowej komunikacji realizują ważną misję społeczną na drodze do integracji, zachowania i ochrony krymskotatarskiej tożsamości narodowej. Będąc *trybunem społecznym*, media Tatarów krymskich pełnią także istotną rolę informacyjno-edukacyjną, zaspokajają potrzeby i zainteresowania własnego narodu, przekazują i interpretują najważniejsze wydarzenia z życia społeczno-politycznego i kulturalnego.

Zwrócono również uwagę na istnienie dualnego modelu w krymskotatarskich mediach etnicznych oraz na ich dwujęzyczność (są wydawane w języku rosyjskim i krymskotatarskim). W konkluzji stwierdzono, że media Tatarów krymskich podlegają dalszym transformacjom i rozwojowi. Jest to proces dosyć złożony i skomplikowany, w dużej mierze zależny od realiów społeczno-politycznych i ekonomicznych. Jednakże konsolidacja Tatarów krymskich i wysoki stopień ich tożsamości narodowej mogą te zmiany znacznie przyspieszyć.

Słowa kluczowe: Tatarzy krymscy; tożsamość narodowa; media etniczne; prasa; media elektroniczne; model dualny

UWAGI WSTĘPNE

Po wzmożonej reemigracji Tatarów krymskich¹ na Krym na przełomie lat 80. i 90. XX w. znacznemu ożywieniu uległa ich aktywność w zakresie odrodzenia i kształtowania narodowej tożsamości oraz rozwoju ojczystego języka. Sprzyjało temu uzyskanie przez Ukrainę niepodległości w roku 1991 oraz zachodzące transformacje demokratyczne. Dały one podstawy do stworzenia możliwości rozwoju oświaty, kultury i religii poszczególnych mniejszości narodowych.

Wart odnotowania jest fakt, iż na Ukrainie nastąpiła nie tylko zmiana statusu mniejszości narodowych i grup etnicznych, ale wprowadzono również wiele regulacji prawnych dotyczących ich ochrony. Miały one istotny wpływ na rozwój mediów mniejszości na Krymie, co gwarantowała Konstytucja Ukrainy z 28 czerwca 1996 r., Konstytucja Autonomicznej Republiki Krym z 21 października 1998 r. oraz ustawa „O mniejszościach narodowych na Ukrainie” z 1992 r. Swobodny dostęp mniejszości narodowych i etnicznych do środków masowego przekazu oraz prawo do prowadzenia audycji i wydawania prasy normowały również inne ukraińskie akty prawne².

Należy jednocześnie zauważyć, że w ostatnich latach, w miarę dokonujących się zmian w etnicznym obrazie Europy, uczeni i dziennikarze coraz większą uwagę koncentrują na terminie *media mniejszości narodowych*, co potwierdzają wyniki dyskusji zorganizowanej przez Instytut Panos w 2006 r. w Paryżu³. Wspomniane pojęcie

¹ *Tatarzy* – nazwa jednego z plemion mongolskich, znana od V – VI w. W XII – XIII w. rozciągnięta również na ludy tureckie, mongolskie i tunguskie wchodzące w skład imperium Czyngis-chana, później Złotej Ordy i chanatów, głównie kazańskiego, astrachańskiego, krymskiego i syberyjskiego. Chanaty te zostały podbite i zlikwidowane przez Rosję w XVI – XVIII w. W sowieckiej Rosji i ZSRR Tatarzy tworzyli Tatarską Autonomiczną Socjalistyczną Republikę Radziecką i Krymską Autonomiczną SRR (obie w składzie Rosyjskiej FSRR), gdzie mieszkali Tatarzy krymscy. Po ich deportacji do Azji Środkowej pod zarzutem kolaboracji z Niemcami podczas okupacji Krymu, Krymska ASRR została przekształcona w 1944 r. w Obwód Krymski Rosyjskiej FSRR, a w 1954 r. przyłączona do Ukraińskiej SRR. *Obyczaje, języki, ludy świata, Encyklopedia PWN* (red.) B. Kaczorowski, Warszawa 2007, s. 760..

W miejscach deportacji Tatarzy krymscy przebywali do końca lat 80. ubiegłego wieku. Po 1998 r. na Krym powróciło około 250 tys. Tatarów krymskich, gdzie uznano ich za mniejszość narodową. Jednym z ich ważniejszych postulatów jest dążenie do uzyskania statusu narodu rdzennego. W 2001 r. stanowili oni 12,1% ogółu mieszkańców Krymu, co potwierdziły dane narodowego spisu ludności Ukrainy z 2001r. <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality> (z 20 września 2008).

² Działalność i funkcjonowanie mediów na Ukrainie regulują takie akty prawne, jak: ustawa „O informacji”, określająca zasady funkcjonowania rynku medialnego z 2 października 1992 r.; ustawa „O drukowanych środkach masowej informacji (prasie) na Ukrainie” z 16 listopada 1992 r.; ustawa „O telewizji i radiofonii z 21 grudnia 1993 r.”; ustawa „O reklamie” z 5 marca 1996 r.; ustawa „O wsparciu środków masowej informacji oraz ochronie socjalnej dziennikarzy” z 23 września 1997 r.; ustawa „O Narodowej Radzie Radiofonii i Telewizji” z 23 września 1997 r.; ustawa „O telewizji i radiu” z 1 marca 2006 r.

³ R. Blio, C. Frachon, V. Sassoon, *Poradzić sobie z różnorodnością*, „Bądź Międzykulturowy”, s. 2; www.eaea.org/nile/doc/Get_InterCultural_Polish.pdf (z 15 sierpnia 2009).

ciągle jest jeszcze przedmiotem analizy medioznawców i bywa też różnie przez nich określane. Przykładowo, we Włoszech media mniejszości narodowych nazywane są *mediami wielokulturowymi*, w Belgii – *mediami społecznymi*, a w wielkiej Brytanii – *mediami etnicznymi*. Z kolei we Francji najczęściej stosowany jest termin *media różnorodności*, które są „w głównej mierze zorientowane na różnorodność etniczną, dającą się zaobserwować w społeczeństwach europejskich; są skierowane do jednej lub wielu grup składających się na tę różnorodność; stworzone i rozpowszechniane w jednym lub wielu krajach Unii Europejskiej; są tworzone przez dziennikarzy i kadre reprezentującą etniczne mniejszości społeczeństw europejskich; są kierowane albo należą do ludzi, którzy reprezentują tę różnorodność”⁴.

Jak zauważa Bogumiła Berdychowska, uwarunkowania historyczne oraz przywrócenie praw i gwarancji mniejszościom narodowym oraz etnicznym przyczyniło się do obecności problematyki i zwiększenia dostępu mniejszości do mediów również w krajach Europy Środkowej i Wschodniej.⁵ Nic więc dziwnego, że i w polskiej literaturze obserwujemy coraz większe zainteresowanie kwestią *mediów mniejszości narodowych*, aczkolwiek sam termin nie został jednoznacznie zdefiniowany. *Encyklopedia wiedzy o prasie* definiuje jedynie pojęcie *prasy mniejszości narodowej*, pod którym należy rozumieć „czasopisma i gazety wydawane najczęściej w języku mniejszości narodowych i dla nich przeznaczone”⁶.

Podobnie, jak w medioznawstwie brytyjskim, tak i wśród ukraińskich uczonych stosowany jest termin *media etniczne* w odniesieniu do mediów mniejszości narodowych, których istotną ceną jest odrębność językowa, eksponowanie problematyki danej grupy etnicznej czy też występowanie ich w roli organu prasowego⁷. Natalia Jabłonowska, charakteryzując prasę etniczną Krymu, stwierdza, że prasa ta „reprezentuje organizacje (wspólnoty) etniczne i (lub) udostępnia informacje na ich temat, a także mówi o problemach ich etnonarodowego rozwoju”⁸.

Mówiąc zatem o *mediach etnicznych*, będziemy mieć na uwadze media (drukowane i elektroniczne) adresowane do poszczególnych mniejszości narodowych i grup etnicznych, najczęściej wydawane w ich ojczystym języku, skupiające się głównie na tematyce tych społeczności (kwestie polityczne, obywatelskie, socjalne, oświatowe czy kulturowe) i mające niejednokrotnie regionalny lub lokalny zasięg. Ich zadaniem jest informowanie o historii, tradycji i aktualnych wydarzeniach oraz integrowanie własnego narodu w trosce o zachowanie ojczystego języka i narodowej tożsamości.

⁴ *Ibid.*, s. 2

⁵ B. Berdychowska, *Uwarunkowania historyczne i prawne oraz obecność w mediach problematyki mniejszości narodowych i etnicznych w Europie Środkowej i Wschodniej*, [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne a media elektroniczne* (red.) A. Sadowski, T. Skoczek, Białystok 2001, s. 13-18.

⁶ J. Maślanka (red.), *Encyklopedia wiedzy o prasie*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, s. 177.

⁷ W. B. Jewtuch, W. P. Troszcziński, K. J. Gałuszko i in., *Etnosociologija: termini ta poniattja. Nawczalnij posibnik*, Kijów 2003, s. 204.

⁸ N.W. Jabłonowska, *Krimśka żurnalistyka: etniczni aspiki. Nawczalnij posobnik dlia studentiw wiszczich nawczalnich zakladiw*, Simfieropol 2008, s. 25.

Rozwój krymskich mediów etnicznych, jak słusznie zauważa N. W. Jabłonowska⁹, był zdeterminowany istotnymi wydarzeniami historycznymi i społeczno-politycznymi zachodzącymi na Krymie. Na ewolucję mediów Tatarów krymskich miały również wpływ kluczowe wydarzenia historyczne, polityczne i kulturowe. Uwzględniając zatem wymienione czynniki, w rozwoju krymskotatarskich mediów etnicznych należy wyodrębnić kilka charakterystycznych etapów:

1. Prasa Tatarów krymskich w guberni taurydzkiej (1883–1917).
2. Prasa Tatarów krymskich w latach 1917–1921.
3. Prasa Tatarów krymskich okresie 1921–1941:
 - a) krymskotatarskie tytuły prasowe w dobie *tataryzacji*,
 - b) krymskotatarskie tytuły prasowe w okresie *sowietyzacji*,
4. Media Tatarów krymskich w okresie II wojny światowej (1941–1944).
5. Media Tatarów krymskich w okresie deportacji (1957–1989).
6. Media Tatarów krymskich po ich repatriacji na Krym (1989–2007).

Jak łatwo zauważyć, od roku 1883, kiedy powstała pierwsza krymskotatarska gazeta, aż do okresu II wojny światowej rozwijała się wyłącznie prasa. Dopiero w 1942 r. została nadana pierwsza publiczna audycja radiowa, a od lat 90. XX w. nastąpił rozwój telewizji i nowych mediów.

PRASA TATARÓW KRYMSKICH W OKRESIE GUBERNI TAURYDZKIEJ (1883–1917)

Po aneksji Krymu do Rosji, sytuacja społeczno-ekonomiczna wielu krymskich grup etnicznych, w tym i Tatarów, uległa znacznemu pogorszeniu. Realizowana przez carską Rosję polityka kolonizacji i rusyfikacji stała się czynnikiem hamującym dalszy rozwój krymskotatarskiej oświaty, kultury i religii. Likwidacji uległo wiele meczetów i szkół muzułmańskich. Dlatego też od roku 1880 dosyć intensywnie zaczął rozwijać się tatarski ruch odrodzenia narodowego¹⁰, którego prekursorem i gorącym zwolennikiem był ceniony działacz społeczny i oświatowy, twórca reformy ówczesnego szkolnictwa Ismail Gasprinski.

Jednocześnie od 1879 roku Gasprinski usilnie zabiegał o wydawanie gazety w języku krymskotatarskim¹¹. Po czterech latach starań 5 sierpnia 1882 r. w Bachczysaraju nieoficjalnie opublikował on pierwszy zerowy numer gazety pod nazwą

⁹ Eadem, *Etniczna priesa Krymu: istorija ta suczasnist*, Simferopol 2006, s. 18-242.

¹⁰ S. Chazbijewicz, *Awdet czyli powrót. Walka polityczna Tatarów krymskich o zachowanie tożsamości narodowej i niepodległość państwa po II wojnie światowej*, Olsztyn 2001, s. 41.

¹¹ Już w roku 1879 Gasprinski zwrócił się do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych o uzyskanie zgody na wydanie jednostronicowego pisma w języku krymskotatarskim «Файдалы эглендже» („Użyteczna rozrywka”). Zgody jednak nie otrzymał i ponownie w 1880 roku podjął starania o wydanie informacyjno-literackiego pisma «Закон» („Prawo”). Na podstawie: W. J. Gankiewicz, *K istorii sozdania i razwijańia periodičieskich izdanij na krymskotatarskom jazykie*, „Kultura narodow Pricziernomorja” 1997, nr 1, s. 39.

„Переводчик – Терджиман”¹² (Terciman) („Tłumacz”). Wkrótce też uzyskał zgodę na edycję czterostronicowego pisma (dwie strony w języku krymskotatarskim i dwie – w rosyjskim), które oficjalnie zostało wydane 10 kwietnia 1883 r., w setną rocznicę aneksji Krymu do Rosji, co zapoczątkowało pierwszy etap w rozwoju drukowanej prasy Tatarów krymskich. Głównym redaktorem, autorem większości artykułów, a jednocześnie wydawcą „Terdżimana” został sam Ismail Gasprinski.

Wypada również nadmienić, że termin *gazeta* używany w odniesieniu do „Terdżimana”, jak i współcześnie wydawanych krymskotatarskich tygodników, nie odpowiada dzisiejszemu pojęciu *gazeta* rozumianemu jako w wydawnictwo ciągłe, ukazujące się codziennie lub co najmniej dwa razy w tygodniu, przynoszące głównie bieżące informacje o wydarzeniach będących przedmiotem powszechnego zainteresowania¹³. Jednakże na użytek niniejszej pracy, publikowane przez Tatarów krymskich ogólnoinformacyjne tygodniki będą również określała mianem gazet¹⁴.

Jak informował numer pierwszy pisma, był to organ „literatury, życia krajowego i zagranicznego oraz polityki”¹⁵. Na łamach „Terdżimana” Gasprinski walczył o nowe metody nauczania, nowy typ muzułmańskiej szkoły, emancypację kobiet, przyczyniając się tym samym do kształtowania tożsamości narodowej Tatarów krymskich. Częstotliwość ukazywania się pisma była dosyć zróżnicowana, od 1883 r. do 1903 r. ukazywało się raz w tygodniu, w 1885 r. i w 1903 r. – dwa razy w tygodniu; od nr 80 w 1905 r. – nawet trzy razy w tygodniu. Natomiast od 9 października 1912 do 1914 r. było już dziennikiem.

Po śmierci głównego redaktora od 1915 roku funkcję wydawcy przejął jego syn – Refat Gasprinski, który wkrótce nawiązał współpracę z Asanem Ajwazowem. Po przerejestrowaniu gazety 4 maja 1915 r. „Terdżiman” zmienił również swoją nazwę na „Yeni Terciman” („Nowy Tłumacz”). Redaktorzy pozostali częściowo wierni pierwowzorowi i kontynuowali tradycje pierwszego, najstarszego tytułu, jaki ukazał się w guberni taurydzkiej w drugiej połowie XIX w. „Nowy Tłumacz” został rozszerzony pod względem tematycznym o dodatkowe rubryki, co uczyniło gazetę bardziej atrakcyjną. Jednakże z powodów politycznych – wydarzeń związanych z wojną domową oraz dojściem bolszewików do władzy – „Yeni Terciman” 23 lutego 1918 r. został zamknięty.

Efektom wydawniczej działalności Ismaila Gasprinskiego było również wydanie w 1905 r. pierwszego w Imperium Rosyjskim oraz w świecie muzułmańskim czasopisma dla kobiet „Alem-i-Nisvan” („Świat Kobiet”), którego redaktorem została córka wydawcy – Szefika-Sułtan Gasprinska. Na jego łamach publikowano rządowe ustawy i rozporządzenia, praktyczne porady, biografie i fotografie znanych i cenionych kobiet, fragmenty krótkich utworów literackich, ogłoszenia. Czasopismo wydawano

¹² Początkowo gazeta miała podwójną nazwę: w języku krymskotatarskim (obowiązywała wówczas arabska grafika) oraz rosyjskim.

¹³ E. Banaszekiewicz-Zygmunt, *Leksykon PWN. Media*, Warszawa 2000, s. 67.

¹⁴ Zalecenia ekspertów Międzynarodowej Normalizacji Statystyki Wydawniczej przy UNESCO dopuszczają traktowanie tygodników informacyjnych jako gazet. Zob. J. Maślanka, *Encyklopedia wiedzy o prasie*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, s. 91.

¹⁵ „Terdżiman” 1883, nr 1, s. 1.

jednak nieregularnie, a od 1911r. było już suplementem do „Terdziymana”. Ponadto, Gasprinski był wydawcą krytyczno-satyrycznego jednostronicowego dodatku do „Terdziymana” – „**Ha-ha-ha**”(1906) oraz dodatku dla dzieci „**Alem-i-Subyan**” („Świat Dziecka”), ukazującego się w latach 1910–1915.

Duży wpływ na rozwój prasy drukowanej miał manifest z 17 października 1905 roku, znoszący surową cenzurę, co zaowocowało wzrostem liczby wydawanych tytułów. Świadczyła o tym kolejna krymskotatarska gazeta „**Millet**”¹⁶ („Naród”), której redaktorem i wydawcą był również Ismail Gasprinski. Miała ona jednak charakter efemeryczny, bowiem jej pierwszy i jedyny numer ukazał się w październiku 1906 r. Ta sześciostronicowa gazeta propagowała przyjazne stosunki Rosji z Turcją. Oprócz przeglądu wydarzeń społeczno-politycznych „Millet” publikował materiały związane z kulturą, literaturą i oświatą.

Na okres 1905–1907 przypada jednocześnie wzmocniony rozwój ruchu młodotatarskiego, wśród którego wyłoniła się nowa frakcja, tworząca koalicję z rewolucyjno-demokratycznymi organizacjami Rosji. Na jej czele stał Reszid Medijew, poseł do II Dumy Państwowej. To właśnie z jego inicjatywy 1 maja 1906 r. w Karasubazarze (obecnie Białogorsk) ukazał się pierwszy numer gazety „**Vatan Hadimi**” („Sługa Ojczyzny”)¹⁷. Była ona bardziej radykalna w porównaniu z „Terdziymanem” Gasprinskiego, ukazywała się w języku krymskotatarskim cztery razy w tygodniu, a od stycznia 1907 r. – dwa razy w tygodniu. Zgodnie z zatwierdzonym programem w gazecie umieszczono rubryki: *Informacje rządowe; Zagadnienia lokalne i ogólnopaństwowe w Rosji; Nowości zza granicy; Kronika lokalna; Korespondencje; Dział informacyjny; Ogłoszenia*¹⁸. „Vatan Hadimi” dosyć ostro komentował ważne wydarzenia społeczne, przykładowo problem gruntów¹⁹, dlatego też wkrótce stał się pismem niewygodnym dla zaostrzającej się cenzury. Na początku 1908 r. gazeta ostatecznie przestała być publikowana.

Podobny los spotkał inne pismo wydawane w Karasubazarze w 1909 r. – „**Qirim Sedasi**”²⁰ („Krymski Głos”). Był to tytuł ogólnoinformacyjny, do jego stałych rubryk należały: *Informacje rządowe; Życie muzułmanów w Rosji i za granicą; Życie w Rosji i za granicą; Przegląd prasy rosyjskiej i zagranicznej; Korespondencje własne; Rozmaitości oraz Ogłoszenia*.²¹

PRASA KRYMSKICH TATARÓW W LATACH 1917–1921

Lata 1917–1921 na trwałe zapisały się w historii prasy Tatarów krymskich. Był to okres nie tylko istotnych zmian w ich życiu społeczno-politycznym, ale także znacznego wzrostu liczby wydawanych tytułów, co umożliwiła rewolucja 1917 r., znosząca

¹⁶ Państwowe Archiwum Autonomicznej Republiki Krymu (dalej PA ARK), (Zbiór akt Kancelarii Taurydzkiego gubernatora) F.26-op.3.-D.500, s. 1.

¹⁷ I. Kierim, „Vatan Hadimi” *chalk chyzmetinde*, „Kyrym” 17.VII.2004, s. 3.

¹⁸ PA ARK, F.-26.-Op.3.-D.690.-s. 126.

¹⁹ R. Medijew, A. Ajwazow, *Ziemielnyj wopros w Krymu*, „Vatan Hadimi”, 9.VI.1906, s. 2.

²⁰ PA ARK, F.-26.-Op.3.-D.663.-s. 25.

²¹ *Ibidem*.

ograniczenia wolności prasy i słowa. Z jednej strony, pojawiła się prasa niezależna, reprezentująca różne państwowe komitety, instytucje i organizacje. Z drugiej zaś, po niedługim okresie swobodnego rozwoju prasy, nastąpiła likwidacja niezależnych gazet spowodowana wojną domową i dojściem bolszewików do władzy. W celu sprawowania kontroli ideologicznej, niemalże natychmiast przystąpili oni do nacjonalizacji drukarni, zamknięcia niewygodnych wydawnictw i ponownego wprowadzenia cenzury.

Okres pierwszy, stwarzający korzystne warunki do funkcjonowania i rozwoju wolnej prasy krymskotatarskiej trwał zaledwie od marca do grudnia 1917 r. W ciągu tych kilku miesięcy zostały otwarte gazety: „**Qırım oçağı**” („Krymskie Ognisko”), „**Millet**” („Naród”) oraz „**Gołos tatar**” („Głos Tatarski”).

Codzienna polityczno-ekonomiczna gazeta „**Millet**”²² była oficjalnym organem jednej z ważniejszych organizacji tego okresu – Tatarskiej Narodowej Partii „**Milli Firka**”. Pismo swoim tytułem nawiązywało do gazety I. Gasprinskiego wydawanej w 1906 r. Pierwszy numer „**Milletu**” ukazał się 27 czerwca 1917 r. pod redakcją A.S. Ajwazowa, a organem założycielskim był Tymczasowy Krymskomuzułmański Komitet Wykonawczy. Była to gazeta czterostronicowa o formacie 34x50cm, publikowana w języku krymskotatarskim, a przedmiot jej zainteresowania stanowiły ważne zagadnienia polityczno-ekonomiczne. Umieszczone w gazecie rubryki: *Nowości krymskie; Życie w kraju; Życie za granicą; Działania wojenne; W walce o pokój*²³ były ściśle związane z wydarzeniami społeczno-politycznymi i wojennymi, a także z odrodzeniem narodowym Tatarów krymskich. Radykalne w swojej treści artykuły, nawiązujące do konsolidacji Tatarów, nie znalazły jednak aprobaty ze strony bolszewickiej władzy. Mimo iż część publikacji była tłumaczona na język rosyjski, to jednak 5 sierpnia 1919 r. podjęto decyzję o zamknięciu gazety i zarekwirowaniu drukarni²⁴. Po raz kolejny „**Millet**” wznowił edycję 4 września 1919 r., jednakże w marcu 1920 r. ostatecznie został zamknięty.

Organem prasowym lewego skrzydła „**Milli Firka**” była niezależna gazeta „**Qırım oçağı**”, której głównymi redaktorami byli A. Hilmi i M. Kurtijew. Pierwszy numer ukazał się w języku krymskotatarskim 20 czerwca 1917 r.; wydawano ją dwa razy w tygodniu. Na łamach gazety niejednokrotnie poddawano krytyce niektóre opinie i działania przedstawicieli prawego skrzydła partii, jednakże myślą przewodnią pozostawała idea narodowego samookreślenia Tatarów krymskich.

Kolejnym organem Tymczasowego Muzułmańskiego Komitetu Wykonawczego był „**Gołos tatar**” („Głos Tatarski”), czterostronicowy tytuł wydawany w języku rosyjskim. Pierwszy numer tygodnika ukazał się 22 lipca 1917 r. W czołówce gazety

²² PA ARK (Zbiór akt Centralnego Komitetu Wykonawczego Rad Delegatów Robotniczych, Chłopskich i Żołnierskich Krymskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej) F.-663. Op.4.-D.505.-s. 3..

²³ G. Z. Juksel, *Razwitijsje informacjonnych żurnalow w krymskotatarskoj żurnalistikie 1917-1928 godow (na primerie izdanij „Galos tatar”, „Millet”, „Krym”, „Jenji djun'ja”)*, „Uczionyje zapiski KGIPU” 2004, nr 5, s. 149-155.

²⁴ PA ARK- F.-663.Op.4.-D.505.-s.3.

precyzyjnie określono rolę i prawa narodu krymskotatarskiego, stwierdzając, że pozostaje on „w jedności z innymi narodami, mieszkającymi na Krymie, nie żąda dla siebie autonomii politycznej, lecz również nie pozwoli na ustanowienie hegemonii politycznej jakiegokolwiek narodu, nieposiadającego ani kulturowych, ani historycznych, ani etnograficznych praw do takowej”.²⁵ Publikowane artykuły omawiały problematykę społeczno-polityczną. „Głos Tatarski” był również efemerydą, bowiem 20 grudnia 1917 r. ukazał się jego ostatni, szesnasty numer.

W latach 1917–1918 w miejsce zamkniętych tytułów pojawiły się gazety wydawane przez socjalistów: „**Иҗси һалқ**” („Pracujący Naród”), wkrótce przekształcony w gazetę o nowym tytule – „**Ал байраг**” („Czerwony Sztandar”) oraz „**Милет иҗи**” („Sprawa Narodu”).²⁶ Z kolei miejsce „Głosu Tatarskiego” zajęła rosyjskojęzyczna gazeta „**Крым**”, której pierwszy numer ukazał się 10 maja 1918 r., a organem założycielskim został parlament krymskotatarski. Swoje organy prasowe posiadały także konserwatywne kręgi muzułmańskiego duchowieństwa, które reprezentowała dwustronicowa polityczna i społeczno-literacka gazeta – „**Haq ses**” („Głos Prawdy”), wydawana w języku krymskotatarskim i rosyjskim. Pierwszy numer o formacie 50x70 cm ukazał się 4 grudnia 1918 r. i, podobnie jak poprzednie, miał charakter efemeryczny.

Od roku 1919 bolszewicy zaczęli zamykać niewygodne dla nich gazety, alternatywnie wprowadzając tytuły, których zadaniem było popularyzowanie wśród Tatarów krymskich idei komunistycznych oraz propagowanie działań władzy radzieckiej. Wydawano wówczas gazetę dla młodzieży – „**Qırım haberleri**” („Krymskie Nowości”), codzienną gazetę w języku krymskotatarskim „**Qırım müsülmanlari**” („Krymscy Muzułmanie”) oraz „**Qırım müsülmanlari sedasi**” („Głos Krymskich Muzułmanów”). Najbardziej znaczącym komunistycznym tytułem tego okresu była jednak „**Еньи Дунья**” („Nowy Świat”), której redakcję przeniesiono z Moskwy na Krym do Symferopola. Była ona organem Muzułmańskiego Biura przy obwodowym Komitecie Partii Bolszewików. Publikowane ówczesne gazety wzbogaciły również czasopisma, ukazujące się najczęściej w postaci rękopisów. Były one wydawane przez uczącą się młodzież („**Temir Kazık**”, „**Yeni or**”, „**Arkadaş**”, „**Yeşil Ada**”, „**Neñkedžan**”) i podobnie jak inne tytuły miały charakter efemeryczny.

PRASA KRYMSKICH TATARÓW OKRESIE 1921–1941

Na początku lat 20. na Krymie nastąpiła chwilowa zmiana w polityce partii rządzącej spowodowana proklamowaniem 18.X.1921 r. Krymskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (KASRR) i uchwaleniem nowej konstytucji. Gwarantowała ona, między innymi, wolność prasy oraz zmianę statusu języka krym-

²⁵ „Gołos tatar”, nr 1, 22.07.1917, s. 1.

²⁶ I. A. Kierimow, *Krymskotatarskaja pieriodiczeskija pieczat' dowojennogo wriemieni*, „Uczionyje zapiski KGIPU” 2004, nr 5, s. 130.

skotatarskiego, który stał się, obok języka rosyjskiego, drugim językiem urzędowym KASRR. Na te zmiany natychmiast zareagowała prasa, czemu sprzyjała także polityka *korienizacji*, a konkretnie *tataryzacji*, uwzględniająca tradycje kulturowe rdzennej ludności oraz udział w polityce tatarskich komunistów. Zaowocowało to dosyć dynamicznym rozwojem zarówno gazet, jak i czasopism, dlatego też lata 20. nazywano złotym okresem w rozwoju krymskotatarskich wydawnictw periodycznych.²⁷

Główną gazetą krymskotatarską w dalszym ciągu pozostawała „*Yeni dunya*” („Nowy Świat”) – tytuł ogólnoinformacyjny, czterostronicowy, wydawany w formacie A5. Od 1923 r. był to organ Krymskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego i Tatarskiego Biura Krymskiego Komitetu Komunistycznej Partii Bolszewików. Początkowo „*Yeni dunya*” była dziennikiem, później wychodziła trzy razy w tygodniu, a od 1 czerwca 1924 r. ponownie ukazywała się codziennie.²⁸ Do stałych rubryk gazety należały: *Życie partyjne*; *Rolnictwo*; *Życie na wsi*; *Życie robotnicze*; *Budowa socjalizmu*; *Życie kobiet*; *Życie młodzieży*; *Armia Czerwona*; *Pionierzy*.²⁹ Istniała również satyryczna rubryka *Abur-čubur* („*Varia*”), ośmieszająca społeczeństwo minionej epoki.³⁰

Obok innych tytułów, propagujących działania rządu, istotne miejsce zajęła komsomolska gazeta „*Яш Къуввет*” („*Młoda Siła*”), adresowana do młodzieży krymskotatarskiej. Jej pierwszy numer wydany 14 lipca 1922 r. w Bachczysaraju, w byłej drukarni Ismaila Gasprinskiego, ukazał się w nakładzie 200 egzemplarzy. Od roku 1923 redakcję przeniesiono do Symferopola, a organem wydawniczym został Krymski Obwodowy Komitet Wszechzwiązkowego Leninowskiego Komunistycznego Związku Młodzieży. Zarówno „*Яш Къуввет*”, jak i „*Енъи дюнъя*”, należały do najdłużej wydawanych krymskotatarskich tytułów w okresie przedwojennym. Na ich łamach publikowano informacje o życiu politycznym narodu, o kulturze i rolnictwie, a także utwory literackie znanych krymskotatarskich pisarzy.

W okresie *tataryzacji* istniało ogółem 7 gazet i 6 czasopism, wśród których znaczącą rolę odegrały periodyki: „*Енъи Чолпан*” („*Nowa Wenera*”), „*Оquv işleri*” („*Problemy Oświaty*”) oraz „*İleri*” („*Naprzód*”). Czasopisma te pełniły nie tylko funkcję informacyjną, ale również edukacyjną. Najbardziej nośnym tematem poruszonym na ich łamach była kultura³¹ i oświata narodowa. Artykuły relacjonowały wydarzenia związane z otwarciem nowych krymskotatarskich szkół, omawiały problemy szkolnictwa³² i języka narodowego, działania związane z likwidacją analfabetyzmu³³ oraz kwestię podwyższania kwalifikacji zawodowych nauczycieli.

²⁷ N. W. Jabłonowska, *Etniczna priesa...*, s. 150.

²⁸ PA ARK, (Zbiór akt Obwodowego Komitetu Partii Komunistycznej) F.1.-Op.1.-D-434, s.14.

²⁹ *Ibid.*, F.1.-Op.1., D.571, s.22.

³⁰ *Ibid.*, F.1.-Op.1.D.725, s. 166-168.

³¹ U. Irczi, *Театромъыз* („*Nasz teatr*”), „*Илери*”, luty 1927, nr 2 (10), s. 20-25; D. Meinow, *Пьесалар акъкъында* („*O spektaklach*”), „*Илери*” 1927, nr 2, s. 41-45.

³² A. Odabaszw, *Мектеплер ичюн китан* („*Książka dla szkół*”), „*Енъи Чолпан*”, kwiecień 1923, nr 2, s. 44-47. Patrz też: „*Енъи Чолпан*”, marzec 1924, nr 4-5, s. 31-36.

³³ *Ibid.*, s.15-16 (artykuł *Plany likwidacji analfabetyzmu na Krymie*)

Tabela 1. Gazety Tatarów krymskich w okresie „tatoryzacji” (1920-1927)

Tytuł	Rok założenia
1. „Yeni dunya”	1920
2. „Dogry yol”	1921
3. „Kyzyl yaprak”	1921
4. „Yaş quvvet”	1922
5. „Uçkun”	1922
6. „Yog olsun cahillik !”	1927
7. „Oquv-yazuw ogrundakures”	1927

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Czasopisma Tatarów krymskich w okresie „tatoryzacji” (1920-1927)

Tytuł	Rok założenia
1. „Bilgi”	1921
2. „Ilk adim”	1921
3. „Yani Çolpan”	1923
4. „Asrij musulmanlik”	1923
5. „Oquv işleri”	1925
6. „Ileri”	1926

Źródło: opracowanie własne.

Od roku 1928, daje się dostrzec radykalną zmianę w rozwoju prasy krymskotatarskiej. *Tatoryzację* zastąpiono *sowietyzacją*, która pociągnęła za sobą liczne represje i aresztowania znanych działaczy państwowych i publicystów. W roku 1938 dokonano kolejnej reformy alfabetu krymskotatarskiego³⁴, wprowadzając słowiańską cyrylicę. Nowy alfabet zmuszone były zaakceptować i rozpowszechnić także wydawane wówczas gazety. Jednocześnie zmianie uległy tematyka publikacji oraz charakter i profil prasy. Stała się ona synonimem politycznej propagandy i kontrolowanego przepływu informacji; nastąpił dynamiczny rozwój prasy *partyjnej*. Ponadto, od 1930 r. zaczęto masowo zmieniać nazwy wszystkich ukazujących się krymskotatarskich tytułów prasowych³⁵, co w konsekwencji prowadziło do degradacji kultury i języka krymskotatarskiego.

Część gazet została całkowicie zamknięta, a ich miejsce zajęły nowe tytuły prasowe, realizujące interesy partyjne i całkowicie podporządkowane władzy ra-

³⁴ Do 1929 r. w języku krymskotatarskim istniało pismo arabskie; od 1929 do 1938 – alfabet łaciński, a następnie – cyrylica, która zachowała się do dnia dzisiejszego.

³⁵ Dokładne informacje na ten temat: I.A. Kierimow, *Матбуаныз тарыхындан*, „Dostluk”, 24.03.1990, s. 1.

dzieckiej. Mało dochodowe tytuły były najczęściej subsydiowane przez rząd, zadłużenia redakcji likwidowane, a publikowane treści cenzurowane. O zunifikowanym i propagandowym charakterze ówczesnej prasy świadczą chociażby nazwy nowych pism, niejednokrotnie adresowanych do młodzieży i kobiet: „**Пролетар мэдениети**” („Kultura Proletariacka”); „**Яш ленинджилер**” („Młodzi Leninowcy”); „**Совет кадынлыгы**” („Radziecka Kobieta”); „**Кадынлык социализм йолында**” („Kobieta na Drodze do Socjalizmu”); „**Коммунист тербиеси**” („Komunistyczne Wychowanie”); „**Кырымнын яш ударниклери**” („Młodzi Przodownicy Krymu”). Jednocześnie w latach 30. XX w. nastąpił niebywały rozkwit komunistycznej prasy lokalnej³⁶ wydawanej w języku krymskotatarskim. Ich odbiorcą była głównie ludność wiejska zatrudniona w sowchozach i kołchozach. Gazety te większą część swojej zawartości poświęcały sprawom lokalnym, pełniąc jednocześnie funkcję organów partyjnych.

Tabela 3. Zmiany nazw tytułów prasowych wprowadzone po reformie alfabetu w 1938 r.

Poprzednia nazwa tytułu prasowego	Rok transformacji	Nowa nazwa tytułu prasowego
1. „Еньи дюнья” („Nowy Świat”)	1938	„Кызыл Крым” („Czerwony Krym”)
2. „Яш къуввет” („Młoda Siła”)	1938	„Комсомолец” („Komsomolec”)
3. „Илери” * („Naprzód”)	1930	„Большевик ёлы” („Bolszewicka Droga”)
	1936	„Едебият ве культура” („Literatura i Kultura”)
*Zmiany nazwy dokonywano trzykrotnie	1940	„Совет эдебияты” („Radziecka Kultura”)

Źródło: opracowanie własne.

Problematyka poruszana w prasie w latach 30.-40. XX w. miała więc charakter ideologiczny, propagując socjalistyczne idee, socjalistycznych budowniczych i przodowników pracy. Wspólne hasło dla wydawanych wówczas gazet brzmiało: „Proletariusze wszystkich krajów łączcie się!”. Prasa miała różnorodne formy – od codziennych gazet przeznaczonych dla szerokiego odbiorcy, broszur-rękopisów, trafiających do wąskiego kręgu czytelników, poprzez literacko-naukowe czasopisma, wokół których skupiała się inteligencja. Niekiedy były to tytuły o dosyć krótkim żywocie, jednakże ich istnienie odegrało istotną rolę w historii rozwoju krymskotatarskiej prasy.

³⁶ B. W. Zmierzyłj, *Izdanije rajonnych gazet na krymskotatarskom jazykie w Krymskoj Awtonomnoj SRR*, [http:// www.nbu.gov.ua/Articles/KultNar/knp81/pdf/knp81_88-90.pdf](http://www.nbu.gov.ua/Articles/KultNar/knp81/pdf/knp81_88-90.pdf) (6.XII.2006).

MEDIA TATARÓW KRYMSKICH W OKRESIE II WOJNY ŚWIATOWEJ (1941–1944)

W okresie drugiej wojny światowej liczba wydawanych na Krymie tytułów uległa radykalnemu zmniejszeniu, co było skutkiem działań wojennych, jak i problemów związanych z brakiem papieru. Dosyć specyficzną pozostawała również sytuacja, w jakiej znalazły się krymskotatarskie media po zajęciu Krymu przez Niemców. Z jednej strony, prasa była podporządkowana władzy radzieckiej, którą reprezentowała gazeta „**Кызыл Крым**” („Czerwony Krym”)³⁷, z drugiej zaś, na potrzeby niemieckie powstał nowy tytuł prasowy „**Азат Крым**” („Wolny Krym”)³⁸. Dla jednych i drugich prasa stała się narzędziem propagandy, zaś dla czytelników źródłem nie zawsze wiarygodnej i rzetelnej informacji.

„**Кызыл Крым**” w początkowym okresie okupacji Krymu wydawano w Soczi i Krasnodarze, miał zmniejszony format, lecz zachowano przedwojenny nakład 10 000 egzemplarzy. Gazeta ukazywała się jednak rzadko i nieregularnie. Jej stałymi rubrykami były: *Na frontach Wojny Ojczyźnianej*; *Bojowe czyny krymskich partyzantów*; *Tatarzy w walce o Ojczyznę*; *O Związku Radzieckim*; *Za granicą*³⁹. W okresie wojny „**Кызыл Крым**” stał się nie tylko źródłem informacji o działaniach wojennych, ale i narzędziem agitacji do walki z okupantem. Po wyzwoleniu gazetę ponownie zaczęto wydawać w Symferopolu. Problematyka poruszana na jej łamach dotyczyła kwestii związanych z odbudową gospodarki ze zniszczeń wojennych, wiernością w stosunku do partii, przyjaźnią między narodami i dalszą budową komunizmu. Ostatni numer „**Кызыл Крым**” opublikowano 17 maja 1944 r., w przeddzień deportacji Tatarów krymskich.

Pierwszy numer „**Азат Крым**” ukazał się 11 stycznia 1942 r. jako organ Symferopolskiego Urzędu Miejskiego. Od 30 stycznia 1942 r. gazeta była już organem Krymskiego Komitetu Muzułmańskiego, a od września 1942 r. – Symferopolskiego Komitetu Muzułmańskiego. Tematyka publikowanych w gazecie artykułów była dosyć różnorodna. Jedne z nich miały wyraźnie propagandowy, antybolszewicki charakter, inne zaś – informacyjno-propagandowy. Drukowano przemówienia oraz portrety Hitlera i Goebbelsa, zdjęcia niemieckiej floty i armii, pisano o niemieckiej gospodarce i o niemieckich wartościach. Jednocześnie ukazywały się artykuły na temat oświaty, represji wobec inteligencji krymskotatarskiej, zniszczeń w sferze gospodarczej wskutek działań wojennych, publikowano reportaże o działalności regionalnych Komitetów Muzułmańskich czy też ochotniczych batalionów samoobrony. Niemcy, chcąc zachować kontrolę publikowanych treści, zażądali od redakcji gazety tłumaczenia artykułów na język rosyjski, a od 1943 r. również i na język niemiecki⁴⁰.

³⁷ Dawna gazeta „Ени дюнья” („Nowy Świat”), której nazwę zmieniono w 1938 r.

³⁸ W Państwowym Archiwum ARK przechowywany jest komplet numerów. Ostatni 220 numer „Азат Крым” datowany jest na 28.III.1944 r.

³⁹ PA ARK, F. I.-Op 1—D.2185, s. 13.

⁴⁰ Do dzisiaj w PA ARK znajdują się załączone do gazety tłumaczenia w języku rosyjskim i niemieckim.

Jedynym czasopismem, jakie ukazywało się w tym okresie, było wydane w języku krymskotatarskim w lipcu 1943 r. ilustrowane czasopismo „**Ana Yurt**” („Ojczyzna”)⁴¹. W dwóch opublikowanych numerach zostały omówione problemy narodowe, religijne, literackie oraz międzynarodowe. Wkrótce jednak ukazujące się wydawnictwa drukowane zakończyły swój żywot, co było spowodowane ofensywą Armii Czerwonej na Krym, przejściem przez nią władzy i masową deportacją Tatarów krymskich.

W okresie II wojny światowej regularne nadawanie w języku krymskotatarskim rozpoczęło również publiczne radio⁴². We wrześniu 1942 r. przy Wszechzwiązkowym Komitecie ds. Radia w Moskwie powstała krymskotatarska rozgłośnia radiowa, do której zostali oddelegowani: dziennikarz Jusuf Memet Bołat jako redaktor naczelny oraz Waap Osmanow jako spiker radiowy⁴³. Pierwszą audycję radiową w języku krymskotatarskim rozpoczęto o godzinie osiemnastej 8 września 1942 r. Wygłoszono wówczas wystosowaną przez krymskotatarską inteligencję odezwę do narodu. Słuchacze zostali również poinformowani o częstotliwości i czasie nadawania audycji radiowych.

W pierwszych miesiącach pracy rozgłośni radiowej na audycje emitowane w języku krymskotatarskim przeznaczono zaledwie 57 minut. W audycjach porannych (6.00-6.19) emitowano głównie komunikaty Radzieckiego Biura Informacyjnego, na które składały się informacje wieczorne z dnia poprzedniego, materiały przygotowane przez dział kontrpropagandy przy Wszechzwiązkowym Komitecie ds. Radia oraz korespondencje z gazet centralnych i wiadomości zza granicy. Powtórzenie informacji z dnia poprzedniego oraz audycja poranna były treścią pierwszej audycji wieczornej (18.00-18.19). Dodatkowo były emitowane wiadomości z kraju. Natomiast druga audycja nadawana porą nocną (23.00-23.29) również zawierała wiadomości poranne, a ponadto przegląd radzieckiej prasy, wieści z kraju, streszczenia artykułów.

W celu zapewnienia większej liczby informacji od 10 stycznia 1943 r. zwiększono czas nadawania o 10 minut, czyli do 67 minut⁴⁴. W związku z działaniami wojennymi i ogólną sytuacją w kraju pod koniec 1943 r. czas nadawania ponownie uległ zwiększeniu do 77 minut. Audycje w dalszym ciągu relacjonowały informacje z kraju i ze świata, nadawały korespondencje o doniosłych wydarzeniach wojennych. Szczególnym zainteresowaniem cieszyły się programy na tematy literackie i historyczne, w dużej mierze związane z udziałem Tatarów krymskich w drugiej wojnie światowej oraz z ich bohaterską walką⁴⁵. Niekiedy też emitowano wiadomości z Krymu i nadawano programy satyryczne. Towarzyszyła im narodowa muzyka Tatarów krymskich w wykonaniu chóru. Większość nadawanych audycji miała jednak charakter informacyjno-

⁴¹ Informuje o tym fakcie „Azat Kırım”, 16.06.1943, nr 48, s. 4.

⁴² Początki radia na Krymie sięgają lat 30. XX w. Nadawcą był Wszechzwiązkowy Komitet ds. Radia z siedzibą w Moskwie. Radio Krymskie, uważane dzisiaj za najstarszą publiczną rozgłośnię radiową na Krymie, było wówczas kolejnym narzędziem bolszewickiej propagandy. http://www.crimea/rus/index.php?submenu_id=6&doc=73 (4.V.2007).

⁴³ PA ARK, F.1, op. 1. – D.2185, s. 1

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 2.

propagandowy. W latach 40. radio było więc całkowicie podporządkowane interesom państwa radzieckiego, a emitowany program podlegał pełnej kontroli i cenzurze. Po deportacji Tatarów w maju 1944 roku rozgłośnia krymskotatarska zakończyła swoją działalność. Dramatyczny los współrodaków podzielili również dziennikarze radiowi.

MEDIA TATARÓW KRYMSKICH W OKRESIE DEPORTACJI (1957-1989)

W początkowym okresie deportacji nie mogło być mowy o wydawaniu prasy w języku ojczystym Tatarów. Dopiero po trzynastu latach zastoju, dzięki rozwojowi ruchu narodowowyzwoleńczego oraz wysiłkom krymskotatarskich publicystów, pisarzy i poetów przywrócono tradycje dziennikarskie. Przyczyniła się do tego niewątpliwie liberalizacja okresu postalinowskiego, stwarzająca warunki do pojawienia się pierwszych gazet i czasopism. W ślad za dekretem Rady Najwyższej ZSRR „O zniesieniu niektórych ograniczeń w prawnym położeniu specjalnych osiedleńców” z 28 kwietnia 1956 r. zaczęły następować zmiany w rozwoju kultury Tatarów krymskich.

Rok później, 1 maja 1957 r. w Taszkencie ukazała się pierwsza krymskotatarska gazeta „**Ленин байрагы**” („Leninowski Sztandar”). Była ona oficjalnym organem Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Uzbekistanu. Ukazywała się trzy razy w tygodniu, a jej nakład w 1973 roku wynosił aż 23 tysiące egzemplarzy⁴⁶. Przez dosyć długi okres była jedyną gazetą wydawaną w języku krymskotatarskim, jaka ukazywała się spośród 307 tytułów wychodzących w Uzbekistanie.

Jak zauważa S. M. Czerwononaja, dopiero w okresie *pieriestrojki* gazeta zmieniła swój oficjalny kurs, co w praktyce oznaczało zwrot ku problematyce narodowej⁴⁷. Zmianie uległa również nazwa gazety. W roku 1991 przywrócono jej tytuł głównego wydania z okresu Krymskiej Autonomicznej SRR, jakim była „**Енъи дюнъя**” („Nowy Świat”). Rok później gazetę przeniesiono na Krym, gdzie pod tą samą nazwą publikowana jest do dzisiaj.

Zmieniająca się stopniowo polityka ZSRR wpłynęła również na dalszy rozwój mediów krymskotatarskich⁴⁸, które wciąż jednak pozostawały pod kontrolą cenzury. Jednocześnie pojawiły się nowe tytuły prasowe – na początku lat 80. XX w. w Uzbekistanie wydawano gazetę w języku krymskotatarskim „**Тан**” („Zorza”)⁴⁹ oraz dwie gazety regionalne w Pamuku – „**Бахористан акъикъаты**” („Bachorystańska Prawda”), a w Mubareku – „**Достлукъ байрагы**” („Sztandar Przyjaźni”)⁵⁰.

⁴⁶ *Bolszaja Sowjetskaja Enciklopedija*, http://bse.sci-lib.com/article_069492.html (20.II.2007).

⁴⁷ M. N. Gubogło, S. M. Czerwononaja, *Krymskotatarskoje nacjonalnoje dżiżenije*, t. I, *Istorija. Problemy, pierspektiwy*, Moskwa 1992, s. 20.

⁴⁸ Prawna rehabilitacja Tatarów miała miejsce dopiero we wrześniu 1967 r., kiedy przywrócono im prawa polityczne i kulturalne; wyrażono też zgodę na wydawanie gazet i emitowanie narodowych audycji radiowych w języku krymskotatarskim.

⁴⁹ R. Muzafarow, *Krymskotatarskaja enciklopedija...*, t. I, s. 703.

⁵⁰ N. W. Jabłonowska, *Etniczna priesa...*, s. 214.

Ponadto, w roku 1976 krymskotatarscy pisarze i poeci⁵¹ podjęli próbę wydania literackiego czasopisma „Танъ йылдызы” („Wschodząca Gwiazda”). Projekt ten odrzucono, dopatrując się w nazwie czasopisma, zwłaszcza w pierwszym jej członie, pewnych oznak odradzającego się ruchu narodowyzwoleńczego. Czasopismo zostało jednak opublikowane w Taszkencie jeszcze w tym samym roku, dokładnie po trzydziestu dwóch latach deportacji Tatarów. Początkowo periodyk był rocznikiem, a w latach 1977-1980 ukazywały się po dwa numery w roku. W 1980 r. czasopismo otrzymało nazwę „Йылдыз” („Gwiazda”) i pod tą nazwą istnieje do dzisiaj.

Kolejnym tytułem, jaki wydano w Taszkencie w języku krymskotatarskim, był „Къасевет” („Niepokój”), wówczas jeszcze nielegalny periodyk o tematyce socjalno-politycznej. Oprócz artykułów politycznych, najczęściej anonimowych (ze względu na cenzurę i nielegalny charakter), publikowano w nim materiały na temat historii i kultury Krymu. Od 1988 r. czasopismo wydawane jest już na Krymie.

Charakterystycznym zjawiskiem w okresie deportacji było również istnienie prasy publikowanej metodą tzw. „samizdatu”⁵². „Samizdatowskie” wydawnictwa miały charakter nielegalny i konspiracyjny, gdyż ukazywały się poza rygorystyczną cenzurą. Najczęściej wydawane były w postaci rękopisów wielokrotnie powielanych. Ze zrozumiałych względów jakość tych anonimowych publikacji nie była najlepsza, niewysoki był również ich nakład. Treść stanowiły różnego rodzaju sprawozdania z działalności inicjatywnych grup ruchu narodowyzwoleńczego, artykuły i eseje na temat historii i kultury, a także wydarzenia bieżące z życia społeczno-politycznego. Pomimo że „samizdatowskie” wydawnictwa miały charakter krótkotrwały, to ich znaczenie dla aktywizacji ruchu narodowyzwoleńczego było olbrzymie. Stanowią one także cenne źródło informacji, gdyż zawierają wiarygodne epizody i szczegóły z historii narodu krymskotatarskiego.

W 1957 roku ponowne nadawanie rozpoczęła również rozgłośnia radiowa. Ówczesny czas emisji był znacznie dłuższy od pierwotnego, z roku 1942, i wynosił 3 godziny. Audycje radiowe nadawane w języku krymskotatarskim miały przede wszystkim charakter informacyjno-rozrywkowy, w dalszym ciągu pozostając pod kontrolą państwa radzieckiego. Ich treścią były wydarzenia z życia społeczno-politycznego, przegląd artykułów z gazety „Lenin Bajragy”, audycje literackie oraz muzyczne.

Należy podkreślić, iż Tatarzy, nawet w tak trudnym okresie, jakim była deportacja, potrafili oprzeć się reżimowi władzy radzieckiej i wskrzesić tradycje dziennikarskie, aby dalej za pośrednictwem mediów walczyć o swoje prawa, a przede wszystkim kształtować tożsamość narodową.

⁵¹ W tej grupie znaleźli się m.in. Riza Fazył, Urie Edemowa, Safter Nagajew, Ibraim Paszi, Ajder Osman, Dzewdet Ametow.

⁵² *Samizdaty* (drugi obieg). bibuła, wydawnictwa bezdebitowe, kultura opozycyjna, tzw. „tyły” – wydawnictwa (prasa, książki) wydawane bez zezwolenia i poza cenzurą, *Słownik terminologii...*, (red.) W. Pisarek, płyta CD.

MEDIA TATARÓW KRYMSKICH PO REPATRIACJI NA KRYM (1989–2007)

Jak już wspomniano, Tatarzy krymscy, uzyskując na początku lat 90. swobodę działania w sferze rozwoju mediów, w pierwszej kolejności przystąpili do wydawania prasy, przez pryzmat której dostrzegamy wiele aspektów trudnej i skomplikowanej rzeczywistości, wynikającej z odmienności narodowej i kulturowej Tatarów. Warto w tym miejscu przypomnieć, że aktualnie na Krymie istnieje dosyć silnie rozwinięty regionalny rynek prasowy, na którym regularnie ukazują się 684 tytuły prasowe⁵³. Współcześnie ukazująca się prasa Tatarów krymskich składa się z 9 gazet i 4 czasopism wydawanych w języku rosyjskim lub krymskotatarskim, których łączny miesięczny nakład w styczniu 2007 r. wynosił około 38 tys. egzemplarzy.

Jest ona jedną z bardziej reprezentatywnych spośród tytułów prasowych innych mniejszości narodowych na Krymie. Pod względem dystrybucji i nakładu ustępuje tylko prasie rosyjskojęzycznej i ukraińsko-rosyjskojęzycznej. Ze względu na zasięg i obszar dystrybucji prasę Tatarów krymskich można podzielić na prasę ogólnokrymską (w Autonomicznej Republice Krymu funkcjonuje pod nazwą prasy republikańskiej), obejmującą swoim zasięgiem Krym, np. „Gołos Kryma”, „Awdet”, „Dialog”, „Chida-jet” oraz prasę lokalną, ukazującą się w określonej miejscowości i administracyjnie podległym jej regionie, np. „Maale”, „Gołos Sudaka”. Najczęściej jest ona dystrybuowana na trzy sposoby: dostępna w sprzedaży detalicznej i w prenumeracie, bezpłatnie rozdawana na różnego rodzaju akcjach, mityngach i konferencjach lub przesyłana do organizacji społeczno-politycznych.

Ze względu na periodyczność ukazywania się krymskotatarskich tytułów prasowych należy wyróżnić wśród nich: kwartalniki, miesięczniki, dwutygodniki oraz gazety tygodniowe⁵⁴. Nie występują natomiast dzienniki. Periodyki te wydawane są przez stowarzyszenia i organizacje krymskotatarskie, a także subsydiowane ze środków Autonomicznej Republiki Krymu. Cechą charakterystyczną prasy Tatarów krymskich jest tendencja do dwujęzyczności, co oznacza, że część tytułów ukazuje się w języku krymskotatarskim, a część – w języku rosyjskim, co jest spowodowane znaczną asymilacją Tatarów wskutek wieloletniej ich deportacji. Należy jednocześnie podkreślić, że na Krymie język rosyjski jest językiem dominującym w komunikacji międzyetnicznej.

Kolejnym elementem wyróżniającym współczesną prasę Tatarów krymskich jest jej profil – mniej informacyjno-opiniotwórczy, a bardziej kulturowo-oświatowy i społeczno-polityczny. Kwestią centralną większości publikacji jest spuścizna kultu-

⁵³ <http://www.crimea-portal.gov.ua/index.SMI> Kryma. *Informacijnij prostir ARK. Osnowni napriami i pririteti*. (10.X.2007).

⁵⁴ Według W. Pisarka gazetą tygodniową, zwaną też niedzielną określamy „druk periodyczny ogólnoinformacyjny, ukazujący się w odstępach tygodniowych. Charakteryzuje się tym, że oprócz wiadomości o aktualnych wydarzeniach z ostatnich 24 godzin (jak w gazetce) i komentarzy do wydarzeń z poprzednich dni zawiera rozszerzoną część publicystyczną, najczęściej wypełnioną treściami rozrywkowymi.” W. Pisarek (red.), *Słownik terminologii medialnej*, płyta CD, Universitas, Kraków 2006. Umownie „gazety tygodniowe” Tatarów krymskich będą nazywała „gazetami”.

rowa, literacka i historyczna, a ponadto zagadnienia związane z odrodzeniem narodowego systemu oświaty i szkolnictwa, z organizacją życia społeczno-politycznego i religijnego. Wiele miejsca zajmują też wywiady ze znanymi krymskotatarskimi działaczami społeczno-politycznymi, biografie cenionych pisarzy i uczonych, walczących o narodową tożsamość, a także publikacje wspomnień, zwłaszcza z okresu wojennego i powojennego oraz listy czytelników.

Początki prasy Tatarów krymskich wydawanej w pierwszym okresie ich repatriacji należy łączyć z gazetą „**Ватан**” („Ojczyzna”), założoną w 1988 r. w Starym Krymie przez Stowarzyszenie ds. Kultury i Historii. Tytuł przyjął podobną nazwę, jaką miała gazeta wydawana w latach 1906–1908 – „*Ватан һадим*”. Głównym redaktorem nowego „*Ватан*” został uczyony krymskotatarski prof. Rafat Muzaffarow. Gazeta istniała stosunkowo krótko, lecz odegrała ważną rolę w odradzaniu się prasy, języka i tożsamości narodowej Tatarów krymskich. W 1990 r. została przekształcona w popularnonaukowe czasopismo wydawane pod tą samą nazwą i redakcją. Od 1992 r. miesięcznik „*Ватан*” był organem Komitetu ds. Narodów Deportowanych przy Radzie Ministrów Autonomicznej Republiki Krym i finansowany ze środków sponsorów. Czasopismo również miało charakter efemeryczny.

Oddzielne miejsce w ewolucji prasy Tatarów krymskich zajmuje pierwsza po repatriacji oficjalna gazeta wydawana w języku krymskotatarskim, początkowo jako suplement do „*Крымской Правды*”, – „*Достлукъ*”⁵⁵ („Przyjaźń”). Zaczęto ją wydawać w Symferopolu w lipcu 1989 r. i pod tą nazwą ukazywała się do roku 1992. Już od stycznia 1993 r. publikowano ją pod zmienionym tytułem „**Къырым**” („Krym”), nawiązując do analogicznej nazwy z 1918 r. Jest to tytuł ogólnoinformacyjny, ośmiostronicowy, wydawany w formacie A-3. „*Къырым*” subsydiowany jest ze środków Autonomicznej Republiki Krymu. Początkowy nakład wahał się od 3 do 4 tys. egzemplarzy, a w styczniu 2007 r. wyniósł nawet 8140 egzemplarzy⁵⁶. Jako jedyna gazeta Tatarów krymskich ukazuje się dwa razy w tygodniu. Do jej stałych rubryk należą: *Ciekawe informacje, Konferencje prasowe, Spotkania, W Radzie Najwyższej Krymu, Ruch narodowy we wspomnieniach, Nowości w jednej-dwóch frazach, Nasza wspaniała młodzież, Odgłosy, Organizacje społeczne, Kontynuacja tematu, Pośmiejmy się z Ozenbaszem*.

Zasadniczą kwestią większości artykułów jest „problematyka rdzennego narodu krymskiego”⁵⁷. Na łamach gazety omawiane są najistotniejsze społeczno-polityczne, ekonomiczne i religijne wydarzenia zarówno z życia Krymu, jak i Ukrainy. Publikowane są również reportaże, sprawozdania z działalności Medżlisu, biogramy jego liderów, opinie, listy czytelników oraz materiały związane z krymskotatarską historią.

Inną oficjalną gazetą, ukazującą się na Krymie od 1991 roku, jest wydawana w języku krymskotatarskim „**Яңы дүнья**” („Nowy Świat”)⁵⁸ – organ Republikańskiego

⁵⁵ „*Достлукъ*”, nr 1, 7.07.1989.

⁵⁶ „*Къырым*”, nr 9 (1077), 31.01.2007, s. 8.

⁵⁷ „*Къырым*”, nr 77 (933), 27.09.2005, s. 8.

⁵⁸ „*Яңы дүнья*” swoim tytułem nawiązuje do nazwy gazety wydawanej przez Mustafę Subchi w 1918 r. początkowo w Moskwie, a od 1919r. w Symferopolu.

Komitetu ds. Narodowości i Osób Deportowanych. Wydawcą tej tygodniowej gazety jest Kolegium Redaktorskie, redaktorem naczelnym – Erwin Bekirow. Miesięczny nakład „Янъы дюнья” wynosi 2000 egzemplarzy. Stałymi rubrykami tygodnika są: *Przy ognisku* – rubryka poświęcona sprawom życia codziennego, narodowym tradycjom i obrzędom, rodzinie i wychowaniu; *Na żartobliwej fali* – humorystyczne historie i opowiadania pisane przez Ablazisa Wielijewa; *Zielona apteka* – wskazówki i informacje o leczniczych właściwościach ziół rosnących na Krymie; *Rzemiosło naszych przodków* – rubryka poświęcona krymskotatarskiej narodowej sztuce rzemiosła; *Powrót do historycznych nazw* – rubryka o dawnej toponimice Krymu; *Poznajmy się* – rubryka poświęcona kwestii rodziny, prowadzona przez Ligę Krymskotatarskich kobiet; *Nowości* – rubryka informująca o wydarzeniach na Krymie i Ukrainie, o działalności Rady Najwyższej Ukrainy i Krymu, o codziennej pracy Medżlisu. Wiele miejsca przeznaczono również na relacje z okresu deportacji i repatriacji, na problemy związane z odradzaniem się systemu szkolnictwa, kultury i języka⁵⁹.

W celu uatrakcyjnienia gazety wprowadzono jednostronicowy suplement „**Melew-sze**” („Fiolek”) przeznaczony wyłącznie dla najmłodszego odbiorcy, w październiku 1998 r. przekształcony w dwujęzyczne kolorowe czasopismo dla dzieci „**Йылдычыкъ - Зірочка**” („Gwiazdeczka”) publikowane do 2002 r. Innym suplementem wydawanym od 1999 r. w języku krymskotatarskim był „**Maarif Isleri**” („Praca Nauczyciela”) adresowany głównie do nauczycieli, omawiający ważne problemy dotyczące wskazówek metodycznych oraz nauczania w języku krymskotatarskim. Od 2006 roku pod tym samym tytułem ukazuje się już jako czterostronicowy miesięcznik o formacie A3, organ prasowy Stowarzyszenia Krymskotatarskich Pracowników Oświaty „Maarificzi”.

W grupie krymskotatarskich gazet tygodniowych na szczególną uwagę zasługuje „**Авдет**” („Powrót”), którego inicjatorami byli aktywiści z Organizacji Krymskotatarskiego Ruchu Narodowego. W momencie przeniesienia na Krym centrum życia narodowego koniecznością stało się utworzenie w 1990 r. własnego wydawnictwa, które na bieżąco informowałoby o najważniejszych wydarzeniach społeczno-politycznych, a jednocześnie koordynowałoby działalność różnych sił w ruchu narodowym⁶⁰. „Авдет” od początku swojego istnienia miał charakter opozycyjny nie tylko w stosunku do ówczesnej prorosyjskiej władzy na Krymie, ale również do oficjalnych gazet „Къырым” i „Янъы дюнья”. Redakcja gazety znajdowała się w Bachczysaraju, jednakże pierwsze numery pisma drukowano w Rydze na Łotwie, skąd za pośrednictwem kurierów przekazywano je na Krym⁶¹. Pierwszym założycielem „Авдету” było Kolegium Redaktorskie, zaś obecnie – „Fundacja Krym”⁶². „Авдет” jest niezależną

⁵⁹ „Gołos Kryma”, nr 49, 8.12.1995, s. 2 – obszerny artykuł poświęcony krymskotatarskiej gazecie „Янъы дюнья” z okazji 5. rocznicy jej wydawania na Krymie.

⁶⁰ <http://www.cidct.org.ua/uk/Avdet>, 20.01.2008.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Fundacja Krym – stowarzyszenie wspierane przez organizację społeczną Stowarzyszenie Tatarów Krymskich w USA, finansujące również działalność Medżlisu. Fundacja Krym, na czele której stoi

gazetą polityczną o profilu informacyjnym, liczącą początkowo 4 strony, o formacie A3 i nakładzie 10 tysięcy egzemplarzy. Obecnie objętość gazety zwiększono do 8 stron, ale jednocześnie w ostatnich latach w nakładzie odnotowano tendencję spadkową (5 tysięcy egzemplarzy w 2007 r.). Ponadto, istnieje wersja elektroniczna gazety, obejmująca okres 1990–2002, którą umieszczono na stronie internetowej Centrum Informacji i Dokumentacji Tatarów krymskich (www.cidct.org.ua/uk/Avdet). „Awdet” pełni rolę oficjalnego organu prasowego Medżlisu narodu krymskotatarskiego, dlatego też gazeta wiele miejsca przeznaczona na różnego rodzaju dokumenty, apele, przemówienia i rozporządzenia. Trudno jest wyodrębnić w niej stałe rubryki.

Oponentem „Awdetu” był wydawany w języku rosyjskim polityczny periodyk „**Арекет**” („Ruch”), popierający ówczesne prorosyjskie władze krymskie. Miał on charakter informacyjnego biuletynu Narodowego Ruchu Tatarów Krymskich, organizacji wyrażającej poglądy lewej frakcji krymskotatarskiej partii Milli Firka, a także popierającej restaurację Krymskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. „Areket” ukazał się na krymskim rynku prasowym w listopadzie 1991 r. w Niżniegorsku jako dodatek do gazety „Trudowaja sława”. Od 1999 roku był wydawany w Symferopolu jako miesięcznik o formacie A3, nakładzie od 2,5 do 5 tys. egzemplarzy, liczył 4–8 stron. Redaktorem naczelnym do 1993 roku był lider Narodowego Ruchu Tatarów Krymskich – Jurij Osmanow. Gazeta istniała do 2006 roku.

Najbardziej znaczącym i popularnym tytułem jest „**Голос Крыма**” („Głos Krymu”) – ogólnoinformacyjna, ośmiostronicowa⁶³ gazeta o formacie A2, ukazująca się raz w tygodniu. Do jej stałych rubryk należą: *Panorama krymska*, *Nowości południowego Krymu*, *Komentarz polityczny*, *Żywa historia*, *Gospodarka*, *Aktualności kulturalne*, *Rozmaitości*, *Sport*, *Muzyczna szkatułka*. Ponadto, stałym elementem gazety jest program telewizyjny, krzyżówka, ogłoszenia i reklamy. W „Głosie Krymu” publikowane są ciekawe reportaże, opinie, wywiady z cenionymi i znanymi osobami, politykami, artystami, wspomnienia oraz listy czytelników. Założycielem gazety „Gołos Kryma” w roku 1993 była spółka z o.o. „Firma Sałgir LTD”. Od początku swojego istnienia tytuł porusza kwestię rehabilitacji deportowanych Tatarów, komentuje procesy związane z restytucją ich szkolnictwa, języka i kultury oraz zawiera elementy sprawozdawcze na temat ukraińskiej demokracji. Warto również podkreślić, iż gazeta publikuje materiały wszystkich frakcji politycznych krymskotatarskiego ruchu narodowego. Na przestrzeni lat „Gołos Kryma” nie tylko poprawiał szatę graficzną (od stycznia 2004 r. częściowo w kolorze), ale dołączał również suplementy, np. dwustronicowy dodatek wydawany w 2004 r. w języku krymskotatarskim czcionką łacińską „**Tilde birlık**”.

Firket Jurter, zajmuje się działalnością charytatywną, okazując pomoc repatriantom na rzecz odrodzenia narodowego oraz rozpowszechniania informacji o tzw. krymskotatarskim problemie.

⁶³ W pierwszym okresie wydawania gazety był to tytuł 4-stronicowy (nr 1 z 6.08.1993 do nr 26 z 30.06.1995). Numer 27 z 7.07.1995 zawierał już 6 stron, numery 37 - 41 z 1995 r. liczyły również 6 stron. Od roku 2004 do chwili obecnej gazeta zwiększyła swoją objętość do ośmiu stron.

Obecnie gazeta jest dostępna w Internecie, zawiera opcję archiwum, co umożliwia dotarcie do wcześniej publikowanych wydań (www.goloskrima.com).

Od roku 1993 zaczęła ukazywać się także społeczno-religijna comiesięczna gazeta „Хидает” („Prawidłowa Droga”), drukowana w języku krymskotatarskim, organ prasowy Zarządu Duchownego Muzułmanów Krymskich. W sytuacji odradzania się islamu na Krymie gazeta pełni ważną rolę w transformacji życia społeczno-religijnego.

Kolejną popularną gazetą jest „Полуостров” („Półwysep”). Wprowadzenie na rynek tego niezależnego tygodnika w listopadzie 2002 roku wiązało się z pewnym ryzykiem, gdyż zarówno „Awdet”, jak i „Gołos Kryma” miały już swoje czytelnicze audytorium i stosunkowo silną pozycję na rynku prasowym Krymu. Od początku swojego istnienia gazeta zajęła opozycyjne stanowisko w stosunku do Medżlisu.⁶⁴ Jej założycielem był Ajder Emirow, były redaktor pisma „Gołos Kryma”, dyrektor Republikańskiej Krymskotatarskiej Biblioteki im. Ismaila Gasprinskiego w Symferopolu. Głównym redaktorem początkowo był Lenur Junusow, później – Waswi Abduraimow. „Połuostrów” jest gazetą społeczno-polityczną, liczącą 16 stron, o formacie A3. Od roku 2006 periodyk jest organem prasowym Milli Firka. Od roku 2006 do chwili obecnej tygodniowy nakład wynosi 5000 egzemplarzy. Do stałych rubryk periodyku należą: *Nowości, Ekologia i świat, Mowa wprost, Nasze publikacje, Opinie i komentarze, Technopark, Park kultury, Deser*. Niekiedy też pojawia się rubryka *Skandale i wydarzenia*. Wzorem innych krymskotatarskich gazet, od marca 2007r. periodyk dołącza literackie i historyczno-publicystyczne dodatki, czego przykładem jest „**Po-luostrów +**”⁶⁵ Szesnastostronicowy suplement, z kolorową okładką, o formacie A4 otwiera adres do czytelników, którego autorem jest założyciel gazety Ajder Emirow. W słowie skierowanym do odbiorców czytamy, iż redakcja ma na celu zapoznanie czytelników z przeszłością Krymu, a szczególnie z krymskotatarską spuścizną literacką. Do działań na rzecz promocji tytułu przyczynia się nie tylko kolorowa okładka, duża liczba fotografii, ale i wersja elektroniczna gazety.⁶⁶

Kolejną nowością było pojawienie się we wrześniu 2005 r. ogólnokrymskiej społeczno-politycznej gazety tygodniowej o formacie A3 „Диалог” („Dialog”)⁶⁷, która miała stanowić konkurencję w stosunku do innych krymskotatarskich gazet oraz wyrażać opozycyjny stosunek do Medżlisu. Założycielem tygodnika był Edip Gafarow, a głównym redaktorem – Lentara Chałiłowa. Pierwsze numery „Dialogu” zawierały dwanaście stron, natomiast późniejsze aż do chwili obecnej – osiem. Pierwsza i ostatnia strona ukazują się w kolorze. Gazeta jest drukowana w języku rosyjskim i wychodzi w nakładzie 5 tysięcy egzemplarzy. Do stałych rubryk gazety należą: *Polityka, Sprawy społeczne, Dialog kultur, Porady, Historia, Kultura*. Gazeta jest zatem zorientowana na informacje oraz zagadnienia regionalne i lokalne,

⁶⁴ A. Emirow, *Łożka diegtja dlia priedsedatielia: posliesłowije k piatjoj siessii IV Kurultaja*, „Połuostrów”, nr 50, 29.XII.2006, s. 4

⁶⁵ „Połuostrów +”, nr 1, marzec 2007.

⁶⁶ Strona internetowa gazety „Połuostrów”: www.poluostrów.com.ua (10.X.2007)

⁶⁷ „Dialog”, nr 1, 23-30.IX.2005

takie jak: problemy związane z przydziałem gruntów pod zabudowę, bezrobociem, podniesieniem poziomu życia mieszkańców Krymu, opieką zdrowotną, oświatą. Jak pisze, głównym celem jest nawiązanie i prowadzenie dialogu nie tylko z różnymi ugrupowaniami i organizacjami społeczno-politycznymi, ale i ze współistniejącymi mniejszościami narodowymi i etnicznymi.

Po repatriacji Tatarów krymskich nastąpił także rozwój czasopism, których tradycje sięgają jeszcze 1905 r. Jedne z nich miały charakter efemeryd, jak chociażby literacko-publicystyczne czasopismo „Сальгыр” („Sałgyr”) czy „Оҗақ” („Ognisko”), wydawane w latach 90. XX w. Natomiast inne, zwłaszcza te, które ukazały się w okresie deportacji, nadal zachowują silną pozycję. Współczesne krymskotatarskie czasopisma nie są jednak typowymi kolorowymi magazynami, lecz tytułami o charakterze naukowo-społecznym i literackim.

Jeszcze w 1976 r. w Taszkencie opublikowano 144-stronicowe czasopismo społeczno-polityczne i naukowo-literackie „Йылдыз” („Gwiazda”). Od roku 1992 „Йылдыз” wydawany jest na Krymie przez Republikański Komitet Autonomicznej Republiki Krym ds. Narodowości i Osób Deportowanych oraz Republikański Komitet ds. Informacji ARK. Tytuł ukazuje się w języku krymskotatarskim w nakładzie 3000 egzemplarzy. Głównymi rubrykami dwumiesięcznika są: *Literaturoznawstwo i krytyka literacka, Językoznawstwo, Sztuka, Z historii narodowej prasy, Pewne uwagi o książce, Myśli czytelników*. Zmianie uległ nie tylko format czasopisma (obecnie 84×108 1/32), ale i jego objętość (około 60 stron) oraz szata graficzna. Pierwszym redaktorem naczelnym był Czerkiez-Ali, od 1997 r. – znany krymskotatarski poeta Szakir Selim. W latach 1998–2002 do pisma w formie miesięcznika dołączono czasopismo dla dzieci „Йылдызчик-Зірочка” („Gwiazdeczka”), wydawane w języku krymskotatarskim i ukraińskim, a od stycznia 2001 r. ukazuje się satyryczne czasopismo „Ha-ha-ha”. Swoją wysoką lokatę na rynku wydawniczym „Йылдыз”, zawdzięcza niewątpliwie tematyce naukowo-literackiej i historycznej. Podobnie jak w pierwszym okresie wydawania czasopisma, tak i obecnie, przy redakcji istnieje komitet powierniczy reprezentowany przez osoby cenione i powszechnie poważane (pisarze, poeci, uczeni), który czuwa nad merytorycznym poziomem publikowanych artykułów.

Innym cenionym czasopismem, również powstałym w okresie deportacji, jest „Къасевет” („Niepokój”). Początkowo, od roku 1984 wydawano je nielegalnie jako magazyn społeczno-literacki o formacie 60×84 1/8. Był to okres tzw. wydań „samizdatowskich”, kiedy obowiązywała surowa cenzura, dlatego też czasopismo początkowo było drukowane na terenie Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej.⁶⁸ Od początku swojego istnienia „Kasewet” nie był związany z żadną partią czy ugrupowaniem politycznym, mimo że na jego łamach niejednokrotnie publikowali materiały znani działacze społeczno-polityczni. Umieszczane wówczas artykuły były najczęściej podpisywane pseudonimami, np. obecny przewodniczący Medżli-

⁶⁸ „Kasewet”, nr 1, 1976, s. 1.

Tabela 4. Prasa Tatarów krymskich wydawana po ich repatriacji na Krym

Lp.	Tytuł prasowy	Rok wydania na Krymie	Założyciel	Rodzaj druku periodycznego	Język druku	Tematyka	Częstotliwość
1	„Watan” („Ojczyzna”)	1988	Stowarzyszenie ds. Kultury i Historii	gazeta	krymskotatarski, rosyjski	społeczno-polityczna	raz w tygodniu
2	„Qasevet” („Niepokój”)	1988 (początkowo wydawany w Taszkencie 1984)		czasopismo	krymskotatarski, rosyjski	społeczno-literackie, a od 1995-historyczno-etnograficzne	4 razy w roku
3	„Dostluk”, a po zmianie nazwy „Krym”	1989 1993	Zespół redakcyjny	gazeta	krymskotatarski,	społeczno-polityczna	dwa razy w tygodniu
4	„Watan”	1990	Centrum ds. Kultury, Oświaty i badań Naukowych, Niezależny Związek Zawodowy Krymsko-Tatarskich Uczonych	czasopismo powstałe z przekształcenia gazety o tym samym tytule	krymskotatarski, rosyjski	popularynonaukowe	raz w miesiącu
5	„Awdet”	1990	Kolegium Redaktorskie; Fundacja „Krym”	gazeta	rosyjski	społeczno-polityczna	początkowo 2 razy w miesiącu, obecnie raz w tygodniu
6	„Jany Djuńja” („Nowy Świat”)	1991 (jej początki sięgają 1918 r.)	Republikański Komitet ds. Mniejszości Narodowych Rady Ministrów ARK	gazeta	krymskotatarski,	społeczno-polityczna	raz w tygodniu
7	„Salgyr”	1991	Centrum Koordynacyjne ds. Odrodzenia Krymsko-Tatarskiej Kultury	czasopismo	krymskotatarski, rosyjski	literacko-publicystyczne	ukazały się tylko 2 numery
8	„Otaq” („Ognisko”)	1991		czasopismo	krymskotatarski, rosyjski	społeczno-polityczne	ukazały się dwa numery jeden w 1991 r. i ostatni (trzeci) w 2000 r.
9	„Iydyz” („Gwiazda”)	1992 (założone w 1976 r. w Taszkencie)	Republikański Komitet ARK ds. Mniejszości Narodowych	czasopismo	krymskotatarski	społeczno-polityczna i literacka	6 razy w roku

10	„Meraba”	1992	Krymsko-Tatarskie Centrum Kultury	gazeta	rosyjski, krymsko-tatarski	społeczno-kulturalna	brak dokładnych informacji; wydawana do 1993 r.
11	„Golos Kryma”	1993	Firma Salgir LTD, ogólnoukraińska gazeta „Golos Ukrainy”	gazeta	rosyjski	społeczno-polityczna	raz w tygodniu (początkowo była miesięcznikiem)
12	„Chidajet”	1993	Duchowny Zarząd Krymskich Muzulmanów	gazeta	krymsko-tatarski	społeczno-religijna	dwa razy w miesiącu
13	„Tyldyzyk – Zioczka”	1998 (początkowo jako dodatek do „Tyldyz” pod nazwą „Malewsze”)		czasopismo	krymskotatarski, rosyjski	kulturalne, z przeznaczeniem dla dzieci	raz w miesiącu
14	„Areket”	1999	Narodowy Ruch Krymskich Tatarów (ros. NDKT)	gazeta	krymsko-tatarski, rosyjski	ogólnopolityczna	raz w miesiącu
15	„Areket dwize-nije”	2000	Abduraimow Waswi Emmanowicz	gazeta	rosyjski, krymsko-tatarski	ogólnopolityczna	raz w miesiącu
16	„Krymskije studii”	2000	Centrum Informacji i Dokumentacji Tatarów Krymskich	biuletyn	ukraiński, angielski	ogólnopolityczny	raz w miesiącu
17	„Ha-ha-ha”	2001		czasopismo (początkowo jako suplement do „Tyldyz)	krymsko-tatarski	satyryczne	
18	„Tasil” („Oświata”)	2002	Stowarzyszenie Krymsko-Tatarskich Pracowników Oświaty	czasopismo	rosyjski, krymsko-tatarski	oświatowe (dydaktyczno-metodyczne)	
19	„Poluostrow	2002	Emirow Ajder Reszatowicz	gazeta	rosyjski	społeczno-polityczna	raz w tygodniu
20	„Dialog”	2005	Redakcja gazety „Dialog”	gazeta	rosyjski	społeczno-polityczna	raz w tygodniu
21	„Maarif Ishleri”	2006	Stowarzyszenie Krymsko-Tatarskich Pracowników Oświaty „Maarifczl”	gazeta (od 1999 r. ukazywała się jako dodatek do gazety „lany Djunja”)	krymsko-tatarski	oświatowa	

Źródło: Opracowanie własne. W tabeli nie uwzględniono krymskotatarskich gazet lokalnych.

su narodu krymskotatarskiego Mustafa Dżemilew występował pod pseudonimem „Kajser”.⁶⁹

Na Krymie „Къасевет” wydano dopiero w 1988 r. we wsi Rodnikowoje Symferopolskiego rejonu pod redakcją Szewketa Kajbułajewa. Pierwsze numery ukazały się w nakładzie 5000 egzemplarzy,⁷⁰ późniejsze nawet 10 000 egzemplarzy,⁷¹ wykazując w latach późniejszych tendencję spadkową – do 3000 egzemplarzy. W 1992 r. w nazwie pisma pojawił się alfabet łańciński, stąd obecna nazwa tytułu – „Qasevet”.⁷² Od roku 1995 jest on czasopismem historyczno-etnograficznym. Publikacje ukazujące się w języku rosyjskim oraz ich streszczenie w języku angielskim czynią „Qasevet” dostępnym dla szerszego audytorium czytelniczego. Interesujących informacji dostarczają artykuły publicystyczne związane z ważnymi zagadnieniami na temat przeszłości, jak i współczesności – o trudnej i zawilej historii narodu, o pochodzeniu języka krymskotatarskiego i jego odradzaniu się, o kulturze, etnografii i tożsamości narodowej.

Innym zakresem tematycznym, obejmującym zagadnienia pedagogiki i edukacji odznacza się czasopismo „Тасиль” („Oświata”), którego pierwszy numer ukazał się w 2002 roku. Podobnie jak gazeta „Maarif işleri”, jest ono organem Stowarzyszenia Krymskotatarskich Pracowników Oświaty. „Tasil” należy do tytułów dydaktyczno-metodycznych i jest wydawany w języku krymskotatarskim. Głównym adresatem są nauczyciele i pracownicy oświaty.

Charakteryzując prasę Tatarów krymskich, w konkluzji należy stwierdzić, że mimo wieloletniej izolacji, zapóźnienia i specyficznych tendencji oraz braku demokratycznych tradycji, w jej ewolucji nastąpiła jakościowo nowa faza. Charakteryzuje się ona przejściem z zamkniętego do otwartego systemu komunikacji, a także pojawieniem się dualnego modelu prasowego. Większość z najstarszych tytułów prasowych Tatarów krymskich odniosła pewien sukces i funkcjonuje na rynku do dzisiaj, co nie oznacza, że nie napotykają one licznych zagrożeń, chociażby natury finansowej, czy też pojawiającej się konkurencji ze strony gazet i czasopism innych mniejszości na Krymie. Największy problem stanowi jednak czynnik ekonomiczny, co wynika z braku dostatecznej liczby reklamodawców, sponsorów, niewysokiego nakładu (efekt niskiego poziomu czytelnictwa). Brak odpowiedniego kapitału rzutuje z kolei na kształcenie dziennikarzy i ich profesjonalizm oraz nie najlepiej wyposażoną bazę poligraficzną.

Stopniowo jednak te trudności są pokonywane, następuje również rozwój nowych czasopism, czego dowodem jest pojawienie się w maju 2009 r. pierwszego krymskotatarskiego czasopisma dla młodzieży – „Nesil” („Pokolenie”), którego głównym celem jest odrodzenie tradycji krymskotatarskich oraz budzenie zainteresowania

⁶⁹ Kajser M., *O tiekuszcziem polożenii nacjonalnogo dżiżenija*, „Kasewet” 1987, nr 10, s. 1-10.

⁷⁰ „Kasewet” 1990, nr 1.

⁷¹ „Kasewet” 1990, nr 3.

⁷² „Qasevet”, nr 1 (225), 1992, s. 24.

młodych ludzi nauką ojczystego języka. Naczelnym redaktorem tego dwumiesięcznika wydawanego w formacie A4 przy 28 stronicowej objętości jest Mawile Chaliłowa. Periodyk publikowany jest w języku rosyjskim, ukraińskim i krymskotatarskim. Kolejną nowością wydawniczą było wprowadzenie na rynek prasowy w marcu 2010 r. czasopisma dla kobiet – „**Арзы**” („Arzy”), nawiązującego do pierwszego krymskotatarskiego czasopisma z roku 1905 „**Alem-i-Nisvan**”. Miesięcznik „Arzy” o formacie A4 i objętości 48 stron posiada profil naukowo-literacki i kulturalno-oświatowy, jest również wydawany w trzech językach. Obydwa czasopisma mają wersję online.

Ostatnie lata przyniosły również duże postępy w rozwoju mediów elektronicznych, czemu sprzyjały poważne zmiany w ustawodawstwie medialnym Ukrainy. 6 sierpnia 1989 r. Krymski Komitet ds. Radia i Telewizji rozpoczął regularne nadawanie audycji radiowych w języku krymskotatarskim, 7 września 1989 r. zaś wyemitowano pierwszy 10-minutowy serwis informacyjny.⁷³ Audycje te zapoczątkowały jednocześnie powstanie we wrześniu 1991 r. krymskotatarskiej redakcji⁷⁴ przy Państwowym Komitecie ds. Radia i Telewizji „Krym”.

Nadawanie programów radiowych nie obejmuje jednak swoim zasięgiem całego Krymu, co należy tłumaczyć przestarzałą siecią, pozostałą jeszcze z okresu ZSRR. Programy radiowe emitowane są bowiem metodą przewodową wyłącznie na falach ultrakrótkich. Planowane zmiany i przejście krymskotatarskiej rozgłośni radiowej na nadawanie w sieci FM istotnie wpłynę na zwiększenie zasięgu i dostępność audycji.

Na przestrzeni kilkunastu lat istnienia państwowego kanału radiowego zmianom ulegał również czas nadawania, co wiązało się głównie z czynnikiem ekonomicznym. Początkowo w okresie 1991–1995 emitowanie w języku krymskotatarskim obejmowało łącznie 10 godzin tygodniowo. Były to głównie programy literackie, muzyczne oraz audycje dla dzieci i młodzieży. Jedynie raz w tygodniu emitowano program związany z aktualnymi wydarzeniami politycznymi. Od roku 1995 czas nadawania rozgłośni krymskotatarskiej systematycznie ulegał skróceniu: o ile w 1998 r. wynosił jeszcze 16 godzin w miesiącu, to od lutego 2000 r. – 1 godzinę 25 minut tygodniowo, a od 2007 r. – już tylko 50 minut tygodniowo.

Dlatego też alternatywą, a jednocześnie konkurencją stała się pierwsza niezależna krymskotatarska rozgłośnia radiowa „**Mejdan**”, która rozpoczęła nadawanie 5 lutego 2005 r.⁷⁵ Audycje na paśmie 102,7 FM emitowane są w języku krymskotatarskim, ukraińskim i rosyjskim, a czas nadawania wynosi 16 godzin na dobę.⁷⁶ Rozgłośnia swoją działalność opiera głównie na własnym materiale informacyjnym

⁷³ *Krymskotatarskoje tieliewidienije: okazywajet li ono wlijanije na sozdanije jazykowej sriedy na poluostrowie*, „Gołos Kryma”, nr 12, 19.03.1999, s. 4.

⁷⁴ Gabrijelian O.A., Jefimow S.A., Zarubin W.G., *Krymskije riepatrianty: dieportacija, Wozwraszczienije i obustrojstwo*, Simferopol, Amiena, 1998, s. 164.

⁷⁵ *W Krymu pojavilos' nowoje krymskotatarskoje radio „Mejdan”* – www.qurultay.org/rus/ayrinti.asp?HaberNo=2007031501-61k- (25.III.2007).

⁷⁶ *Bekirowa G., Radiostancija „Mejdan”: pierwyj god w efirie*: <http://www.krimtatar.com/Press/radio/html> (25.III.2007).

oraz tworzeniu programów autorskich. „Mejdan” stosunkowo szybko zdobył zaufanie odbiorców, gdyż obecnie jest jedyną rozgłośnią nadającą w 30% muzykę i programy w języku krymskotatarskim. W porównaniu z ofertą państwowej rozgłośni „Krym”, radio „Mejdan” zapewnia odbiorcom ciekawsze i bardziej zróżnicowane programy. Oprócz audycji muzycznych i oświatowych, co dwie godziny emitowane są serwisy informacyjne. Ponadto, rozgłośnia „Mejdan” proponuje swoim słuchaczom programy o charakterze analitycznym, poświęcone najważniejszym i najbardziej dotkliwym problemom z życia politycznego i gospodarczego Tatarów krymskich, np. o aktualnym stanie rozwoju systemu edukacji i nauki w języku ojczystym. Gośćmi redakcji radiowej są niejednokrotnie eksperci, pisarze, artyści, uczeni i politycy.

Na lata 90. XX w. przypada również uruchomienie państwowego programu telewizyjnego przez krymskotatarską redakcję istniejącą przy Państwowym Komitecie ds. Radia i Telewizji Autonomicznej Republiki Krymu.⁷⁷ W początkowym okresie, od 1991 r. do 1995 r. programy telewizyjne nadawane w języku krymskotatarskim trwały zaledwie 65 minut tygodniowo. Były to głównie audycje literackie, muzyczne oraz programy poświęcone aktualnym problemom Tatarów krymskich. Czas emisji zwiększano lub skracano, w 2001 r. wynosił on 5 godzin tygodniowo. Oferta programowa telewizji publicznej nadającej audycje w języku krymskotatarskim pozostaje również skromna.

Duże znaczenie w dalszym rozwoju mediów elektronicznych miało uruchomienie 1 września 2006 r. pierwszego niezależnego krymskotatarskiego kanału telewizyjnego „Atlant”, zwanego ATR.⁷⁸ Wszystkie programy tematyczne i serwisy informatyczne nadawane są w trzech językach – rosyjskim, ukraińskim i krymskotatarskim. Jednak sygnał nie dociera do wszystkich zakątków Krymu. Na razie jego zasięg obejmuje Symferopol, Eupatorię, Saki oraz rejon rozdolnieński i krasnogwardiejski. W przyszłości, w miarę rozwoju nowego medium, ma nastąpić zwiększenie zasięgu sygnału do 80% terytorium Krymu.

Stacja telewizyjna ATR, będąc dużym konkurentem dla telewizji publicznej, podobnie jak i ona dysponuje jednak ograniczonym czasem transmisji. Wymaga również olbrzymich nakładów finansowych, ażeby w przyszłości zapewnić odbiorcom nadawanie cyfrowe. W chwili obecnej w stacji ATR jest zatrudnionych 15 pracowników, z których większość współpracuje z krymskotatarskim radiem „Mejdan”. Brakuje natomiast wykwalifikowanych dziennikarzy, którzy mogliby prowadzić na wysokim poziomie serwisy informacyjne oraz programy analityczne. Nic więc dziwnego, że znaczna część proponowanych aktualnie audycji ma charakter rozrywkowy.

Zarówno krymskotatarskie radio, jak i telewizja znajdują się w fazie rozwoju i modernizacji, zdobywania doświadczeń oraz intensywnej walki o wydłużenie czasu emisji. Mimo że napotykają wiele trudności natury technicznej i ekonomicznej, to

⁷⁷ http://www.crimea.ua/rus/index.php?submenu_id=1&doc=1-31- (20.XI.2007). Państwowy Komitet ds. Radia i Telewizji „Krym” powstał w 1959 r. Obecnie „Krym” nadaje programy w 7 językach: ukraińskim, rosyjskim, krymskotatarskim, ormiańskim, bułgarskim, greckim i niemieckim.

⁷⁸ *W Krymie zaczął translatycju pierwszy krymskotatarskij tielekanal:* <http://www.tatarlar.ru/newssened.php?lng=endapg=1121atask-1>. (25.II.2007).

popularyzują ojczystą literaturę i kulturę oraz inspirują do odbudowy wielowiekowych tradycji i narodowych wartości.

W ostatnich latach w Autonomicznej Republice Krymu obserwujemy dynamiczny rozwój nowych mediów. Wdrażanie najnowszych technologii informacyjno-komunikacyjnych odbywa się jednak dosyć powoli i z pewnym opóźnieniem. Jest to związane nie tylko z brakiem odpowiednich warunków dla rozwoju nowych technik informatycznych, ale również środków finansowych. Należy jednak podkreślić, że Internet coraz częściej staje się cennym źródłem informacji o Tatarach krymskich. Wśród dostępnych witryn możemy wyodrębnić oficjalne, ogólne, historyczne, młodzieżowe, sportowe, muzulmańskie oraz strony internetowe niektórych tytułów prasowych, a także instytucji medialnych (radio i telewizja). W większości przypadków poświęcone są one takim zagadnieniom, jak: prawda o istnieniu własnej historii, etnogeneza, kultywowanie tradycji i symboli narodowych, krzewienie rozwoju kultury i literatury, pamięć o znanych i cenionych osobowościach.

Należy jednak zauważyć, że dla większości Tatarów Internet pozostaje wciąż mało dostępnym źródłem informacji. W chwili obecnej tylko kilka tytułów prasowych („Południowy”, „Gołos Kryma”, „Kyrym” oraz „Jani dunja”) od niedawna posiada wersję online. Najdynamiczniej jednak powstają strony internetowe ważniejszych instytucji i organizacji krymskotatarskich. Przykładowo, oficjalna witryna Centrum Informacji i Dokumentacji Krymskich Tatarów, pozarządowej i niekomercyjnej organizacji, powstałej w 2000 roku – <http://www.cidct.org.ua> dostarcza nam dużo cennych wiadomości na temat historii i współczesnego Krymu, jego problemów związanych z powrotem Tatarów krymskich z miejsc deportacji oraz z przywróceniem im praw politycznych, socjalnych, ekonomicznych i kulturalnych w ramach niezależnej Ukrainy. Wśród oficjalnych stron internetowych szczególnie znaczenie ma strona www.qurultay.org.ru, czyli strona Medżlisu narodu krymskotatarskiego. Umieszczone informacje występują w pięciu językach – angielskim, tureckim, krymskotatarskim, rosyjskim i ukraińskim, co czyni ją dostępną dla szerokiego grona użytkowników.

O zagadnieniach związanych z historią oraz z problematyką krymskotatarską donosi również informacyjno-analityczny portal *Krymscy Tatarzy* – <http://www.qirmtatar.org>, oraz witryna <http://www.kirimtatar.com> – *Krym i krymscy Tatarzy*. Poruszają one zarówno problematykę przeszłości historycznej, jak i dotyczące współczesnych społeczno-politycznych realiów narodu krymskotatarskiego.

Z kolei, „Strona internetowa krymskiej młodzieży” (www.crimean.org – krymski portal informacyjno-poznawczy) została opracowana w 2003 r. przez grupę młodzieży krymskotatarskiej. Na stronie głównej czytamy, iż celem witryny jest „dążenie do prawdy, którą niezaprzeczalnie jest islam”,⁷⁹ a ponadto zapoznanie z przepięknym zakątkiem świata, jakim jest Krym, z jego historią i współczesnością.

Kolejną witryną adresowaną również do młodego pokolenia informatycznego jest www.krimtat.narod.ru – strona Krymskotatarskiego Młodzieżowego Centrum

⁷⁹ www.crimean.org - Sajt Krymskiej Młodzieży (SKM) (25.VII.2007).

(KMC) oraz witryna młodzieżowa – <http://www.grimli.narod.ru> – Stowarzyszenie Krymskotatarskiej Młodzieży.

Należy jednocześnie zauważyć, iż mimo istniejących trudności i problemów rozwój nowych mediów następuje stosunkowo dynamicznie. Ich oferta programowa jest zróżnicowana, aczkolwiek nie zawsze bogata i posiadająca chociażby takie elementy, jak fora czy blogi. Szansą dla ich dalszej ewolucji będą, niewątpliwie, reklamodawcy i sponsorzy, a przede wszystkim fachowość i kompetencja odpowiedzialnych za ich rozwój osób.

ZAKOŃCZENIE

Przed współczesnymi krymskotatarskimi mediami stoją kolejne ogromne wyzwania. Z jednej strony są to dążenia do profesjonalizacji dziennikarstwa, z drugiej, wdrażanie nowych technologii komunikacyjnych. Na obecnym etapie media Tatarów krymskich realizują nie tylko funkcję informacyjno-edukacyjną, ale pełnią również ważną misję społeczną na drodze do integracji własnego środowiska, kształtowania i umacniania tożsamości narodowej. Istotny jest ich udział w rozwoju ojczystego języka, w krzewieniu oświaty i kultury, kształtowaniu przyjaznych kontaktów i międzykulturowego dialogu z innymi narodami.

ABSTRACT

The subject of this article is the present status, as well as transformation and prospects for the future development of Crimean Tatars media. The intensive development of the press, followed by other media, has been observed since 1900s of the 20th century, after repatriation of Tatars to the Crimean Peninsula, as a result of social and political changes in Ukraine.

The main channels to present their demands and political issues and emphasize the *Crimean Tatar problem* are press and electronic media. Contemporary media of Tatars perform a vital social mission by integrating, maintaining and protecting Crimean – Tatar national identity. As a *voice of people*, the media perform an important role, providing information and education according to the needs and interests of its people, transmitting and interpreting social, political and cultural events.

Attention has been drawn to the appearance of the dual model of Crimean – Tatar ethnic media and their bilingual nature (using both Russian and Crimean – Tatar language). In conclusion it has been confirmed that The Crimean – Tatar media are in the process of further transformations and continuous development, which is a complex and complicated issue mostly dependent on current social, political and economical factors. However, Tatar consolidation and their strong national identity can substantially accelerate the changes.

Keywords: Crimean Tatars, national identity, ethnic media, press, electronic media, dual model

Alicja Kaźmierak – doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce. Zatrudniona w Centrum Nauczania i Certyfikacji Języków Obcych UMCS na stanowisku starszego wykładowcy. Dziedziny badań: dydaktyka praktycznej nauki języka rosyjskiego, media etniczne